

PAPER DETAILS

TITLE: Osmanli Kibrisi'nda Para Vakfi Uygulamalari (1750-1800)

AUTHORS: Ümit GÜLER

PAGES: 872-891

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/611589>

Osmanlı Kıbrısı'nda Para Vakfı Uygulamaları (1750-1800)*

Dr. Öğr. Üyesi Ümit GÜLER**

Atıf / ©- Güler, Ü. (2018). Osmanlı Kıbrısı'nda Para Vakfı Uygulamaları (1750-1800), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 872-891.

Öz- Gelişmiş bir vakıf sistemine sahip olan Osmanlı toplumu, kendisinden önceki İslâm toplumlarında bulunmayan bir vakıf çeşidi olan para vakıflarını (vakf-ı nükûd) ortaya çıkarmıştır. 15. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uygulama örnekleri bulunan para vakıfları, 16. yüzyılın ortalarında bir meşruiyet tartışmasına konu olsa da Şeyhulislâm Ebussuûd Efendi tarafından 1548 yılında para vakfının cevazına dair fetva ve emir çıkartılmasıyla birlikte, tekrar meşru ve resmî bir statüye kavuşmuş ve Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar oldukça yaygın bir uygulama olarak mevcudiyetini devam ettirmiştir. Para vakıflarının Osmanlı toplumunun ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynadığı birçok araştırmacı tarafından ifade edilmiştir. Söz konusu vakıfların hayatiyet bulduğu yerlerden biri de 307 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kıbrıs adasıdır. Adanın muhtelif dönemleri üzerine bazı araştırmalar vaki olsa da bu makalede ele alınacak olan 1750-1800 yılları arasında kurulan para vakıflarının nitelik ve niceliği henüz herhangi bir araştırmaya konu olmamıştır. Çalışmamız 1750 ile 1800 yılları arasını kapsayan 5 adet Kıbrıs kadı sicilinin taranması neticesinde ortaya çıkmıştır. Sözü edilen bu 5 defter, ilgili yılları kapsayan mevcut kadı sicillerinin tamamını oluşturmaktadır. Yapılan incelemede bu döneme ait 12 para vakfı kaydı tespit edilmiştir. İlgili belgeler ışığında bu dönemde para vakıflarını kimlerin ne amaçla kurduğu, bunların hangi meblağlara tekabül ettiği, vakıfların işletilmesinde herhangi bir yolsuzluğun meydana gelip gelmediği veya para vakıflarıyla ilgili hangi meselelerin mahkeme sicillerine yansıdığı gibi soruların cevabı aranmıştır.

Anahtar sözcükler- Kıbrıs, Osmanlı Kıbrısı, Vakıf, Para Vakıfları, Kalkınma.

§§§

* Bu makale, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu 1. Uluslararası Vakıf Kurumu Sempozyumu'nda (14-15 Temmuz 2018) sunulan "Osmanlı Kıbrısı'nda Para Vakıflarının Eğitim Faaliyetleriyle İlişkisi (1750-1800)" adlı tebliğin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üni. İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
e-posta: umit.guler@batman.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0828-4197

Giriş

Para vakfı, kuruluş sermayesinin bir kısmı veya tamamı nakit paradan oluşan vakıftır.¹ Gelişmiş bir vakıf sistemine sahip Osmanlı Devleti, kendisinden önceki İslâm toplumlarında bulunmayan bir vakıf çeşidi olan para vakıflarını (vakf-ı nükûd) ortaya çıkarmıştır.² Zira paranın vakfa konu olup olamayacağı çok daha önceleri teorik açıdan tartışılmış olsa da, Osmanlı'dan önce pratik olarak para vakıflarının varlığına dair herhangi bir örnek tespit edilebilmiş değildir.³ Osmanlı'da bu uygulamanın ne zaman başladığı konusu net olmamakla birlikte 15. yüzyılın ilk çeyreğine işaret edilmektedir.⁴ 15. yüzyıldan 16. yüzyıl başlarına kadar zayıf bir varlık gösteren para vakıfları, bu yüzyılda ve özellikle Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) döneminde oldukça büyük bir gelişim göstermiştir.⁵ Bunun yanı sıra 16. yüzyılın ortalarında fikhî açıdan derin bir meşruiyet tartışmasına konu olan para vakıfları, tartışmanın taraflarından biri olan Rumeli Kazaskeri Çivizâde Şeyh Muhyiddin Mehmed Efendi'nin (ö. 954/1547) teşebbüsüyle⁶ Kanûnî tarafından 1545'te yasaklanmıştır.⁷ Fakat para vakıflarının cevazını savunan cenah baskın gelmiş ve içerisinde dönemin Şeyhulislâmı Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) de olmak üzere üst düzey altı âliminin imzasının da yer aldığı Kânunî'nin 1548 yılındaki emr-i şerîfi ile birlikte,⁸ yasaklamadan kısa bir süre sonra para vakıfları tekrar meşru ve resmî bir statüye kavuşmuş; Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar da oldukça yaygın bir uygulama olarak mevcudiyetini devam ettirmiştir.⁹

¹ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 10.

² Tahsin Özcan, "The Legitimization Process of Cash Foundations: An Analysis of the Application of Islamic Law of Waqf in the Ottoman Society" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sy. 18, s. 236-237.

³ Özcan, "Kanûnî Dönemi Üsküdar Para Vakıfları", *Üsküdar Sempozyumu I, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler I*, ed. Zekeriya Kurşun ve dğr., İstanbul 2004, s. 58.

⁴ Özcan, "The Legitimization Process", s. 238.

⁵ Özcan, "The Legitimization Process", s. 238.

⁶ Emrullah Dumlu, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal- Çivizâde, Birgivi)", *İLTED*, 2015, sy. 44, s. 312.

⁷ Mehmet Gel, "Kanûnî'nin Para Vakfı Yasağını Kaldıran 1548 Tarihli "Hükm-i Şerîf"inin Yeni Bir Nüshası", *Gazi Akademik Bakış*, IV, sy. 7, 2010, s. 190; Para vakıflarının yasaklanması sürecindeki tartışmalar için bkz. Dumlu, "Tartışmalar", s. 310 vd.; Jon E. Mandaville, "Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması", *Türkiye Günlüğü*, çev. Fethi Gedikli, , 1998, sy. 51, s. 129-144; Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları*, s. 28-50.

⁸ Gel, "Hükm-i Şerîf", s. 186-190; Resmîyetteki bu durumun yanı sıra konuya ilişkin ilmi tartışmaları hâvi risaleler yazılmaya devam etmiştir. bk. Dumlu, "Tartışmalar", s. 312.

⁹ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Mehmet Şimşek, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, XXVII, sy. 1, s. 210 vd.; Kaşif Hamdi Okur, "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, IV, sy. 7-8, s. 42-43; Dumlu, "Tartışmalar", s. 312 vd.; Konuya dair karşıt görüşlerin fikhî analizi için bkz. İsmail Kurt, *Para Vakıfları Nazariyat ve*

Para vakıflarının Osmanlı toplumunun ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynadığı birçok araştırmacı tarafından ifade edilir.¹⁰ Bunun yanı sıra İslam vakıf düşüncesi temelinde geliştirilen bir vakıf türü olarak para vakıflarının Osmanlı'ya özgü¹¹ olduğu ve toplumca benimsenerek örf halini aldığı belirtilir.¹² Söz konusu vakıfların çokça hayatîyet bulduğu yerlerden biri de 1571 ile 1878 yılları arasında, 307 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kıbrıs adasıdır. Muhtelif dönemlere ait örneklerden Osmanlı Kıbrısı için de para vakıflarının Müslüman toplumca benimsenmiş bir uygulama olduğu söylenebilir. Spesifik olarak Kıbrıs'taki para vakıflarını konu edinen ilk çalışma Mehmet Demiryürek'e ait olan "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)"¹³ adlı makaledir. Yine aynı yazarın "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)" adlı bir başka çalışması da bulunmaktadır.¹⁴ Günümüze kadar müstakil olarak Kıbrıs para vakıfları üzerine yapılan çalışmalar bu iki makaleden ibarettir. Bunların dışında Kıbrıs'ın sosyal ve iktisadî tarihi üzerine yapılan kimi araştırmalarda yüzeysel de olsa konuya dair bazı bilgilerin paylaşıldığı ifade edilebilir.¹⁵ Bunların yanı sıra, Demiryürek'in de işaret ettiği gibi "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs"¹⁶ adlı eserdeki Kıbrıs vakıflarına dair listede para vakıflarına dair bazı bilgiler paylaşılmış olsa da bunlar sınırlı ve eksiktir.¹⁷

Tatbikat, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s. 22-34; Dumlu, "Tartışmalar", s. 326-333; Süleyman Kaya, "Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri", *Vakıf, Hukuk ve Toplum Seminer Bildirileri*, Haz. Merve Akkuş Güvendi, Nisan 2013, Üsküdar, s. 31-35. Para Vakfı uygulamaları içerisinde fikhî açıdan sıkıntı arz eden hususlara dair yapılan analizler, Osmanlı ulemasının ekseriyetinin dönemin şartları sebebiyle ve ribâyâ düşülmesini engellemek amacıyla bu uygulamayı tecviz etmiş olduklarına işaret etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Dumlu, "Tartışmalar", s. 326-333; Kaya, "Nakit İşletme Yöntemleri", s. 31-35; bkz. Pehlül Düzenli, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvaları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2012, s. 130; Vejdi Bilgin, *Fakih ve Toplum Osmanlı'da Sosyal Yapı ve Fıkıh*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 45.

¹⁰ Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996, s. 229; Özcan, "The Legitimization Process", s. 238; Dumlu, "Tartışmalar", s. 332.

¹¹ Dumlu, "Tartışmalar", s. 304.

¹² Nasi Aslan, "Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler", *Dini Araştırmalar*, 1998, I, sy. 2, s. 100.

¹³ Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)", *Turkish Studies*, 2009, IV, sy. 8, s. 1015-1043.

¹⁴ Demiryürek, "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)", *Turkish Studies*, 2011, VI, sy. 1, s. 965-984.

¹⁵ Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, New York, 1993, s. 44 vd.; Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Dipnot Yay., Ankara 2010, s. 266. Para vakıflarına dair Özkul'un eserinde bulunan hatalı yorum ve değerlendirmeler için bkz. Demiryürek, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 966.

¹⁶ TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, Ankara 2000, s. 201 vd.

¹⁷ Demiryürek, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 966.

Ayrı bir tasnife tabi tutulmaksızın diğer vakıfların içerisinde dağınık vaziyette belirtilen Kıbrıs para vakıflarına dair bu bilgilerin, ilgili vakıfların kuruluş amaçları, yıllık gelirleri vb. hususiyetleriyle daha kapsamlı ve düzenli olacak biçimde listelenmesinde fayda mülhaza edilmektedir.

Adada vaki olan para vakfı uygulamaları, yukarıda zikrolunan çalışmaların da ortaya koyduğu gibi Kıbrıs toplumunun Osmanlı idaresindeki üç asrı aşkın tecrübesi göz önünde tutulduğunda henüz tüm yönleriyle aydınlatılmış değildir. Dolayısıyla bu makalede şimdiye kadar özel bir çalışmaya konu edilmemiş olan 1750-1800 yılları arasındaki para vakfı uygulamaları döneme ait Kıbrıs kadı sicilleri¹⁸ çerçevesinde incelenerek literatüre katkıda bulunmaya çalışılacaktır. Çalışmada bu döneme ait para vakıflarının kimler tarafından ne amaçla kurulduğu, sermayelerinin niceliği, işletilmelerinde herhangi bir yolsuzluğun vuku bulup bulmadığı veya para vakıflarına dair hangi meselelerin sicillere yansıdığı gibi soruların cevabı aranmıştır.

Şer'iyye sicillerine atıf yapılırken "KŞS-Defter Numarası-Sayfa Numarası/Hüküm Numarası" kombinasyonu kullanılmıştır. Örneğin KŞS-5-5/10 şeklindeki bir kısaltma: Kıbrıs şer'iyye sicilleri, defter no: 5, sayfa no: 5, hüküm no: 10 anlamına gelmektedir. İlgili belgelere bu şekilde yapılan atıflar sicillerin asıllarına muvafık olarak verildiği gibi incelenen vakıf kayıtlarının transkripsiyonları da asıllarıyla karşılaştırılarak kullanılmıştır. Araştırmada tespit edilen para vakıfları, yukarıda temas edilen eserde¹⁹ verilen döneme ait para vakfı listelerinden daha kapsamlı, düzenli ve açık olacak şekilde vakfın kurucusu, mütevellisi, bulunduğu yer, sermayesi, geliri ve amacı gibi hususlara yer verilerek tasarlanmış ve makalenin sonuna "Tablo" olarak eklenmiştir.

Osmanlı Kıbrısı'nda Para Vakıfları

¹⁸ İncelenen kadı sicilleri KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesinde bulunmakta ve araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.

¹⁹ TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, Ankara 2000, s. 201 vd.

Bu çalışma 1750 - 1800 yılları arasını kapsayan 5 adet Kıbrıs kadı sicilinin tamamının taranması neticesinde ortaya çıkmıştır.²⁰ İncelenen bu siciller, Osmanlı Kıbrısı'nın ilgili dönemini kapsayan mevcut kadı defterlerinin tamamını oluşturmaktadır. Döneme ait sicil defteri sayısının bu rakamın çok daha üzerinde olması gerekirdi; fakat bunların çoğu zaman içerisinde kayıp veya tahrip olma gibi sebeplerle günümüze ulaşmamıştır. Hal böyleyken araştırmada tespit edilen para vakıfları, Osmanlı Kıbrısı'nın ilgili dönemine ait para vakıflarının sadece bir kısmına işaret edecektir. Dolayısıyla bu dönemde tam olarak ne kadar para vakfının kurulduğunu tespit etmek olanaksızdır. Ancak elimizdeki mevcut belgeler, adanın bu dönemine ait para vakıfları hakkında oldukça değerli bilgiler sunmakta, mevzunun muhtelif cihetlerine ışık tutarak verimli bir örneklem grubu oluşturmaktadır.²¹

İlgili kadı sicillerinde döneme ait on iki para vakfı kaydı tespit edilmiştir.²² Bunun yanı sıra söz konusu kayıtlarda vakıf kurucusu (vâkıf) olarak bulunan kişi sayısı yetmiş altıdır. Dolayısıyla bu dönemde bazı para vakıflarının birden fazla kişi tarafından müşterek olarak kurulduğu söylenebilir.²³ Bu tür üç vakıf tespit edilmiş olup bunlar kurucu sayısı itibarıyla iki,²⁴ yirmi dokuz,²⁵ ve otuz altı kişiden oluşmuştur.²⁶ İki kişi tarafından kurulan para vakfının, altı yüz kuruşu müteveffa tarafından vasiyet yoluyla, yüz kuruşu da müteveffanın oğlunun kendi hissesinden bağışlamasıyla toplamda yedi yüz kuruşla kurulmuştur.²⁷ Diğer iki kayıttan ise para vakıflarının birinin otuz altı,²⁸ diğerinin yirmi dokuz²⁹ kişi tarafından muhtelif meblağlardaki paraların birleştirilmesi yoluyla kurulduğu anlaşılmaktadır.

²⁰ 18, 19, 20, 21 ve 22 no'lu defterler.

²¹ İncelenen dönemin öncesi ve sonrasına dair Demiryürek'in çalışmaları olduğundan önemli görülen hususlarda bu çalışmalardan da bilgiler yeri geldikçe paylaşılacaktır. Bu dönemlere dair geniş bilgi için bkz. Demiryürek, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 1015-1043; Demiryürek, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 965-984.

²² İstatistiksel verilerin hesaplanmasında kesin olarak oluşmuş para vakıfları dikkate alınmıştır. Vakfedildiği kaydolunan bir miktar paranın yer aldığı tereke kaydı bu sayıya dâhil değildir. bkz. KŞS (Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri)-21-210/491.

²³ Demiryürek 18. yüzyılın ilk yarısında müşterek olarak kurulmuş herhangi bir para vakfının vaki olmadığını belirtmektedir. bkz. Demiryürek, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 969; Fakat 19. yüzyılın ilk yarısında 35 ve 15 kişiden oluşmak üzere 2 para vakfının kurulduğundan bahsedilir. bkz. Demiryürek, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 1027-1028.

²⁴ KŞS-21-364/756.

²⁵ KŞS-22-13/50.

²⁶ KŞS-21-297/633.

²⁷ KŞS-21-364/756; Detaylı bilgi için bkz. Tablo.

²⁸ KŞS-21-297/633.

²⁹ KŞS-22-13/50.

Toplamda yetmiş altı kişi olan para vakfı kurucusunun altmış dokuzu erkek, yedisi kadındır. Bu da oran olarak %90.7'ye tekabül ettiğinden bu dönemde para vakfı kurucularının kahir ekseriyetinin erkeklerden oluştuğu, buna mukabil kadınların da zaman zaman para vakfı kurdukları söylenebilir.³⁰ Vakıf kurucularının sosyal statüsüne bakıldığında ekseriyetinin reayadan olduğu görülür. Bunlar arasında ev hanımlarına veya esnaftan bazı kimselere rastlanmakla beraber genelde “efendi” veya “ağa” sıfatını taşıyan kişilerdir. Vakıflara müteveli³¹ tayin edilen kişilerin isimlerinde de benzer şekilde genellikle efendi veya ağa ibareleri bulunur. Bu da ilgili dönem Kıbrıs'ında para vakıflarının genellikle Müslüman halkın ileri gelenlerince kurulduğuna ve yönetildiğine işaret etmektedir.

Söz konusu vakıfları kuran şahısların ikamet yerlerine bakıldığında tamamına yakınının adanın merkez kazası Lefkoşa'dan oldukları görülür. Bu sonuçta ilgili kadı sicillerinin Lefkoşa şer'î mahkemesine ait olmasının tabii bir rolü vardır.

Vakıf için bağışlanan meblağlara gelince tutarların oldukça değişken olduğu söylenebilir. Zira bu dönemde “tek kişi” tarafından otuz³² veya elli³³ kuruşla kurulan para vakıfları olduğu gibi beş yüz elli³⁴ kuruşla kurulan vakıflar da vardır. Yukarıda da değinildiği gibi kimi zaman da birçok kişi müşterek olarak para vakıfları kurmuşlardır. Bunlardan 15 Şevval 1209 (5 Mayıs 1795) tarihli olanında ikisi kadın olmak üzere otuz altı kişi toplamda bin sekiz yüz yirmi kuruş ile para vakfı kurmuşlardır.³⁵ 17 Receb 1213 (25 Aralık 1798) tarihli diğer belgede ise biri kadın yirmi dokuz kişi toplam dokuz yüz elli kuruş ile bunu gerçekleştirmişlerdir.³⁶ Sözü edilen bu vakıflara dair detaylı bilgilere ayrıca temas edilecektir.

³⁰ Kanûnî dönemi Üsküdar para vakıfları üzerine yapılan çalışmada %5'i karma olmak üzere erkeklerin oranı %70, kadınlarınki ise %25'tir. bkz. Özcan, “Üsküdar Para Vakıfları”, s. 64.; Demiryürek, 1709 ile 1750 yılları arasında kurulan 14 para vakfının 9'unun (%64) kadınlar, 5'inin (%36) erkekler tarafından kurulduğunu ifade eder. bkz. Demiryürek, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarı”, s. 975; 19. yüzyılın ilk yarısında ise toplamda 21 para vakfının kurulduğu ve bunların 8'inin kurucusunun kadın olduğu belirtilmiştir. Verilen rakamlar hesaplandığında bu dönemde toplamda 69 kişinin para vakfı kurduğu veya kuruluşuna iştirak ettiği anlaşılır. Bunların 59'u (%85.5) erkek iken 10'u (%15) kadındır. Demiryürek, “XIX. Yüzyılın İlk Yarı”, s. 1024, 1027-1028.

³¹ Müteveli, vakfiye şartları gereğince vakıf ile ilgili işleri idare etmek ve denetlemek amacıyla görevlendirilmiş kişidir. bkz. Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâmü'l-Evkâf*, Kıbrıs Vakıflar İdaresi, 2003 Lefkoşa, s. 23-24.

³² KŞS-18-127/283.

³³ KŞS-18-45/105; KŞS-21-330/704.

³⁴ KŞS-18-39/90.

³⁵ KŞS-21-297/633.

³⁶ KŞS-22-13/50.

Hepsinde olmasa da vakıf kayıtlarının bir kısmında paranın hangi oranlarda işletileceğine değinilmiştir. Bu bilginin zikredildiği belgelerden bu oranların ona on buçuk veya ona on bir olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar da oran olarak yıllık %10 ile %15'e tekabül etmektedir.³⁷ Bu süreçte rehin ve kefil istenip istenmeme şartı da belgeden belgeye değişkenlik arz etmiştir.

Bu dönemde kurulan para vakıfları, amaçları açısından tasnife tabi tutulduğunda genel olarak üç başlığın ön plana çıktığı görülür. Bunlar eğitim, cami hizmetleri ve Kuran-ı Kerim hatmidir.³⁸ Bu üç başlığın öncelik sıralaması ise para vakfına dair belge sayısı veya para vakıflarının kuruluş sermayesi dikkate alındığında değişkenlik arz etmektedir. Şöyle ki para vakfına dair belge sayısı dikkate alındığında on iki vakıf kaydının yedisinin, yani ilgili kayıtların %58.3'ünün Kuran-ı Kerim hatmi için oluşturulduğu görülür. Fakat para vakıflarının kuruluş sermayesi açısından bakılırsa ilk sırada eğitim faaliyetlerinin finansmanı gelmektedir.³⁹ Zira tüm para vakıflarının oluşturduğu meblağ dört bin beş yüz doksan beş kuruş olup bunun iki bin yedi yüz yetmiş kuruşu eğitim faaliyetlerinin finansmanı, bin sekiz yüz yirmi beş kuruşu ise diğer hayır hizmetleri içindir. Dolayısıyla eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla oluşturulan para vakıfları, toplam para vakıflarının %60.28'ini meydana getirmektedir ki bu dikkate değer bir orandır ve bu dönemde kuruluş sermayesi bakımından para vakıflarının büyük çoğunluğunun eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Para vakıflarına dair söz konusu belgeler bu dönemde eğitimi desteklemek amacıyla oluşturulan para vakıflarının birçok insanın bir araya gelmesiyle kurulduğunu, kendisi veya yakınları için Kuran-ı Kerim hatminin yapılmasını talep eden kişilerin ise münferit olarak vakıf kurduklarını göstermektedir. Nitekim söz konusu belgelerde para vakıflarını kuran veya müşterek olarak buna bağışta bulunanların toplamda yetmiş altı kişi olduğu

³⁷ İlgili vakıfların tayin edilen yıllık gelir oranları ve miktarları için bkz Tablo; Osmanlı genelinde istirbâh oranının yerine ve zamanına göre değişkenlik arz ettiği fakat genelde %10 oranında olduğu ifade edilir. bkz. İsmail Kurt, "Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları", *İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, İstanbul, 08-09 Mayıs 2010, Çamlıca Sabahattin Zaim Kültür Merkezi, İstanbul 2011, s. 327. Adada 18. yüzyılın ilk yarısında bu oranların %15 ile %20 arasında olduğu ifade edilir. bkz. Demiryürek, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 980; 19. yüzyılın ilk yarısında ise bu oran %15'tir. bkz. Demiryürek, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 1030.

³⁸ Hatim, Kuran-ı Kerim'in baştan sona okunmasını ifade eden bir tabirdir. bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, I, 766.

³⁹ Özcan, Kanûnî dönemi Üsküdar para vakıflarında en çok Kuran-ı Kerim tilavetinin, daha sonra sırasıyla cami hizmetleri, eğitim ve bayındırlık faaliyetlerinin amaçlandığını ifade eder. bkz. Özcan, "Üsküdar Para Vakıfları", s. 65.

daha önce ifade edilmişti. Bu yetmiş altı kişinin altmış beşi müşterek olarak eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla para vakfı kurmuşken, geriye kalan on bir kişi Kuran-ı Kerim tilaveti, hatmi veya cami hizmetleri için vakıf kurmuştur.⁴⁰ Dolayısıyla tüm para vakıfları içerisinde eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla vakıf kurulumlarına iştirak edenler %85.5 gibi oldukça yüksek bir orana tekabül etmektedir. Bu da söz konusu dönemde eğitim faaliyetlerine verilen öneme ve para vakıflarının eğitim alanında icra ettiği müspet fonksiyona açık bir şekilde işaret etmektedir.⁴¹

Eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla kurulan para vakıfları adanın merkez kazası olan Lefkoşa'da tesis edilmiştir. 15 Şevval 1209 (5 Mayıs 1795) tarihli vakfiye kaydına göre ikisi kadın toplam otuz altı kişi, on beş ile yüz yirmi kuruluş arasında değişen meblağlarla vakfa iştirak etmişlerdir. Vakfın amacı Ayasofya Camii'nde haftanın her günü muhtelif ilimlerin eğitimini vermekte olan müderrisi finanse etmektir. Belgeye göre vakıftaki para onu on bir buçuk hesabıyla yani yıllık %15 oranında istirbâh⁴² edilecek ve elde edilen nema(gelir)dan müderrise maaş olarak altmış bir kuruluş on para verilecektir.⁴³ 17 Receb 1213 (25 Aralık 1798) tarihli bir diğer vakfiyeye ise biri kadın yirmi dokuz kişi iştirak etmiş ve vakfettikleri meblağın nemasından yüz bir buçuk kuruluşu Ömeriyye Camii'nde ders-i âmm olan müderrise maaş olarak tahsis etmişlerdir. Belgede vakfedilen paranın hangi oranda işletileceği açıkça belirtilmemiş olsa da söz konusu müderris ve vakıfla ilgili diğer kişilere yapılan tahsisattan paranın yıllık %15 oranı üzerinden işletileceği anlaşılmaktadır.⁴⁴

Daha önce de ifade edildiği gibi on iki vakıf kaydının yedisi, yani %58.3'ü Kuran-ı Kerim hatmi için oluşturulmuştur. Bunun dışında Kuran cüzü veya Ramazan ayında mukabele okuyanlara⁴⁵ tahsisatın yapıldığı da olmuştur. Genelde bu şekilde para vakfı kuran kişiler vefatlarından sonra kendi ve yakınlarının ruhları için hatim yapılmasını amaçlamışlardır.⁴⁶ Kimi kayıtlardan Hz. Peygamber ve Hulefa-yı Raşidin için hatim veya diğer bazı kimseler için

⁴⁰ bkz. Tablo.

⁴¹ Osmanlı'da vakıfların eğitim hizmetlerindeki rolüne dair geniş bilgi için bkz. Tahsin Özcan, *Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları*, Türkiye Finans Katılım Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 79-93; 19. yüzyılın ilk yarısında da eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla Kıbrıs'ta bu tarz vakıfların kurulmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Demiryürek, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısı", s. 1032-1033.

⁴² Parayı gelir getirmek üzere vermeye istirbâh denir. bkz. Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 224.

⁴³ KŞS 21-297/633.

⁴⁴ KŞS-22-13/50.

⁴⁵ KŞS-21-364/756.

⁴⁶ KŞS-18-39/90; KŞS-18-45/105; KŞS-20-3/8; KŞS-21-192/438; KŞS-21-323/686; KŞS-21-330/704; KŞS-22-101/225.

mevlit okunmasının da şart koşulduğu olmuştur.⁴⁷ Fakat bu tür şartlara sadece bir belgede rastlandığından yaygın bir uygulama olmadığı söylenebilir.

Döneme ait para vakfı kayıtları, cami imamının maaşı ve bazı cami ihtiyaçları için de vakıf kurulduğunu göstermektedir. 9 Zilkade 1197 (6 Ekim 1783) tarihli bir belgede Cami imamlığını finanse etmek için kurulan vakıf, bir dükkân ile otuz kuruştan meydana gelirken⁴⁸ 25 Şaban 1201 (12 Haziran 1787) tarihli belgede cami imamlığı ve caminin bazı giderlerinin karşılanması için vakfedilen miktarın yüz yirmi beş kuruş olduğu gözlenmiştir.⁴⁹ Söz konusu bu iki belgenin vakfiye amaçlı değil de tescil amaçlı düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Kimi para vakfı kayıtlarında yukarıda zikredilen hayır işlerinin temel motivasyon kaynağının ne olduğuna işaret eden bazı ayet, hadis ve sözlere rastlanmıştır. Söz konusu atıflar kurulan vakıfların saiklerine işaret etmektedir. Bu atıflardan biri “Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz.” mealindeki Bakara Suresi’nin 110. ayetidir. Bir diğeri “Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir, Allah katındakiler ise bâkidir.” mealindeki Nahl Suresi’nin 96. ayetidir.⁵⁰ Lafzen olmasa da mana itibarıyla hadis-i şerif olan “Kıyamet günü kişi verdiği sadakanın gölgesindedir.” mealine gelen “Yevme yestazillü'l mer’ü tahte zılâli sadakâtin” ifadesine yer verilmiştir.⁵¹ Yine bir başka vakıf kaydında “İşbu dünyâ-yı denînin ni’amı zâil ve mukîmi râhil olduğun müşâhede eyleyüp ed-dünyâ mezra’atü'l âhire fehvasınca... hisbeten lillahil-azîm...”, günümüz Türkçesiyle “Bu fani dünyanın nimetlerinin geçici ve sakinlerinin de ölümlü birer yolcu olduğunu müşahade ettiğimden, dünya ahiretin tarlasıdır sözünün de ifade ettiği gibi, ...Yüce Allah’ın rızası için...”⁵² ifadeleriyle söz konusu vakıfların hangi motivasyonla kurulduğuna işaret edilmektedir.

Döneme ait belgelerden vasiyet yoluyla da paranın belli yerlere vakfedilebildiği anlaşılmaktadır.⁵³ 11 Cemaziyelevvel 1212 (1 Kasım 1797) tarihli vakıf kaydına göre Magosa sakinlerinden Hacı Dede Mustafa Ağa’nın

⁴⁷ KŞS-18-39/90.

⁴⁸ KŞS-18-127/283.

⁴⁹ KŞS-21-82/227.

⁵⁰ bkz. KŞS-18-39/90.

⁵¹ KŞS-18-45/105. Bu anlama yakın hadis-i şerifler için bkz. Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybanî, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut-Adil Murşid ve dğr., Müessesetü'r-Risale, 1. baskı, Beyrut 2001, XXVIII, 568.

⁵² KŞS-21-192/438.

⁵³ Kanûnî dönemi Üsküdar para vakıfları üzerine yapılan araştırmada da vasiyet yoluyla para vakıflarının kurulduğu ifade edilmektedir. bkz. Özcan, “Üsküdar Para Vakıfları”, s. 64.

oğlu Mehmed Ağa, mahkemenin verdiği vasıf⁵⁴ yetkisiyle mahkeme huzuruna çıkmış ve babasının maraz-ı mevtteyken⁵⁵ malının üçte birinden altı yüz kuruşunun galle⁵⁶ hayır işleri için⁵⁷ vakfettiğini beyan etmiştir. Kendisi de hissesindeki yüz kuruşu buna eklemiş ve vakıf için gereken diğer işlemleri yaparak kayıt altına aldırılmıştır.⁵⁸ 8 Şevval 1206 (30 Mayıs 1792) tarihli bir tereke kaydında ise muhalefât içerisinde, merhumun Ümmü Harâm hazretlerine (ö. 28/648) iki bin, Limasol Camii'ne ise altı yüz kuruş vakfettiği kayıt olarak düşülmüştür.⁵⁹ Ancak tereke kaydında geçen bu vakıfların gerçekleşip gerçekleşmediği veya ne şekilde gerçekleştiği net değildir.⁶⁰

Para vakıflarının kuruluş sermayesinin işletilerek şart koşulan hayır işlerinin finansmanını sağlaması, vakfın hayatiyetini devam ettirmesi için oldukça önemli bir husustur. İncelenen para vakfı kayıtlarında bu vakıfları kuran kişilerin genelde paranın nasıl işletileceğini de şart koştukları anlaşılmaktadır. Ancak bunun yanı sıra maalesef söz konusu para vakıflarına ait muhasebe kayıtları incelenen sicillerde bulunmadığı için bu paraları kimlerin ne şekilde aldıkları, vakfın gelir ve giderleri vb. süreçler takip edilememektedir.⁶¹ Mevzuya dair bilgiler sınırlı olsa da elde edilen bulgular, dönemin para vakıflarına birçok cihetten ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Osmanlı'da para vakıflarının çok sayıda para işletme yöntemi vardır.⁶² Ancak bunlar içerisinde daha avantajlı görülmesi sebebiyle genellikle muamele-i şer'iyyenin ve daha sonra da istiğlâlin kullanıldığı birçok araştırmacının ortak kanaatidir.⁶³ Muamele-i şer'iyye, "bir malı belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satıp, teslim-tesellümden sonra, aynı malı peşin parayla ve daha az bir bedelle geri satın

⁵⁴ Bir kimsenin mallarında veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere naspedilen kimseye vasî denir. bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 598.

⁵⁵ Ölüm hastalığı. Geniş bilgi için bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, s. 344.

⁵⁶ Vakfedilmiş bir malın (mevkûf) menfaat ve ondan elde edilen semeresine "galle" denir. bkz. Ömer Hilmi Efendi, *Evkâf*, s. 8.

⁵⁷ bkz. Tablo.

⁵⁸ KŞS-21-364/756.

⁵⁹ KŞS-21-210/491.

⁶⁰ Hala Sultan (Ümmü Harâm) tekkesi vakıflarını konu edinen çalışmada böyle bir vakıftan bahsedilmemektedir. bkz. Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Evkafı", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez, Yakın Doğu Üniversitesi, 2017 Lefkoşa, s. 39-68.

⁶¹ Osmanlı para vakıflarına dair muhtelif muhasebe örnekleri için bkz. Çiğdem Gürsoy, *Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları*, Davut Paşa Mahkemesi Para Vakıfları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 115 vd.

⁶² Geniş bilgi için bk. Kurt, "Para Vakıfları", s. 322-324.

⁶³ Süleyman Kaya ve dğr., "Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2017, III, sy. 3, s. 52; Kurt, "Para Vakıfları", s. 324; Özcan, "Üsküdar Para Vakıfları", s. 66.

alarak aradaki fiyat farkıyla kar elde etme" olarak tanımlanmıştır.⁶⁴ İstiğlal ise, Mecelle'deki tanımı itibarıyla, bâyi'nin bir malı isti'car etmek üzere vefâen bey' etmesi anlamına gelir,⁶⁵ daha açık bir ifadeyle satıcının, kendi malını tekrar kiralamak üzere geçici olarak satmasıdır.⁶⁶ İlgili dönem para vakfı kayıtları, Osmanlı Kıbrısı'nda, paranın daha kolay ve risksiz biçimde işletildiği muamele-i şeriyenin ve istiğlâl'in tercih edildiğini göstermiştir. Zira paranın nasıl işletileceğine dair malumatın elde edilebildiği vakıf kayıtlarının çoğunda muamele-i şeriyenin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar hiçbir belgede muamele-i şeriyeye ibaresi geçmese de kayıtlarda zikredilen "istirbâh" ve "ribh" ifadelerinden paranın muamele-i şeriyeye yoluyla kullanılacağı anlaşılmaktadır.⁶⁷ Kimi kayıtlarda da "istirbâh ve istiğlâl" ibarelerinden her iki yöntemin de kullanılabileceğine işaret edilmiştir.⁶⁸ Dolayısıyla bu dönemde para vakıflarının genelde muamele-i şeriyeye yöntemiyle işletildiği bunun haricinde istiğlâl yönteminin de zaman zaman tercih edilebildiği ifade edilebilir.

İncelenen para vakfı kayıtlarında vakfı kuran kişiler mütevellî olarak tayin ettikleri veya mevcut mütevellîlerin vefatından sonra yerine gelecek kişilerin dürüst ve güvenilir olmalarına dikkat ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak zaman zaman bir vakıf üzerinde bu şartlara muhalif bazı durumlar söz konusu olabilmüş ve mahkemenin müdahalesiyle vakıf mütevellîsi değiştirilerek vakıf korunmuştur. Nitekim döneme ait bir belge yolsuzluk yapmasından ötürü bir mütevellînin mahkemece azledilerek yerine "güvenilir ve dindar" bir kişinin tayin edildiğini göstermektedir. 3 Ramazan 1192 (25 Eylül 1778) tarihli belgeye göre Lefkoşa'nın Değirmenlik nahiyesine tabi Abohor Köyü Camii Para Vakfı'nın mütevellîsi Hacı Mustafa bin Memiş'in, aynı köyden güvenilir birçok kişinin şikâyetiyle yolsuzluk yaptığı iddia edilmiştir. Şikâyet akabinde yapılan incelemeyle Hacı Mustafa bin Memiş'in yolsuzluk yaptığı ortaya çıkmış ve onun yerine aynı köyden güvenilir ve dindar bir kişi olan Sarı Mehmed bin Ahmed Halife tayin olunmuştur.⁶⁹

⁶⁴ Geniş bilgi için bk. Kurt, "Para Vakıfları", s. 323.

⁶⁵ Mecelle md. 119. bkz. Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2013, s. 68.

⁶⁶ Geniş bilgi için bk. Kaya, "Nakit İşletme Yöntemleri", s. 54.

⁶⁷ Akgündüz, s. 224; Kurt, "Para Vakıfları", s. 324.

⁶⁸ KŞS-18-39/90; KŞS-20-3/8.

⁶⁹ KŞS-20-136/123.

Döneme ait bazı para vakfı kayıtlarının son kısmında, kurulan para vakfının sıhhat⁷⁰ ve lüzumuna⁷¹ değinilmekte⁷² ve hükme mesnet teşkil eden imamın görüşüyle beraber vakfın sıhhatine ve lüzumuna hükmolunmaktadır.⁷³ Vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmolunması onun ileride geçerliliğinin tehlikeye girmesini bertaraf edeceği gibi bağlayıcı yani dönüşü olmayan bir hukukî işlem olmasını sağlamakta, dolayısıyla vakfı ebedi kılmaktadır.⁷⁴ Para vakfı kayıtlarında sıhhat ve lüzum konularında içtihadı/görüşü kabul edilen mezhep imamına değinilerek, işlemin sıhhat ve lüzumuna hükmolunması, para vakıfları üzerinde yaşanan hukukî tartışmalar sebebiyledir. İslam hukukçularının görüşleri arasındaki farklılıkların, Osmanlıların ilk devirlerinde Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) içtihadına göre hareket eden birçok vârisin mahkemeye başvurarak babalarının vakıflarını iptal ettirmeye çalışmalarına sebep olduğu ifade edilir.⁷⁵ Dolayısıyla vâkıfın ölümünden sonra vakfın iptali yoluna gidilmesini önlemek için böyle bir uygulamaya başvurulmuştur.⁷⁶ Para vakıflarının cevazını savunan Şeyhülislam Ebussuûd Efendi de kadıların para

⁷⁰ Şartlarını rükünlerini, vasıflarını tam olarak içeren bir fiile "sahih", fiilin bunları barındırma haline de "sıhhat" denir. Şartlarını ve rükünlerini tam olarak içeren bir akid, sahih akittir. bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, s. 491.

⁷¹ Lüzum, günümüz hukukundaki "bağlayıcılık vasfı" olarak düşünülebilir. Bir hukukî muamele geçerli olarak kurulduktan sonra taraflardan birinin bunu feshedememesi, (vakıf gibi) tek taraflı bir işlem ise artık dönülemez anlamını ifade eder. bkz. Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 151; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul ty., I, 35.

⁷² Vakfın sıhhat ve lüzum şartları hakkında geniş bilgi için bkz. Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, XLII, s. 476 vd.

⁷³ Örnek bir kayıt için bk. "...vekil-i mezbûr i'âde-i kelâm edüp vakf nukûd e'imme-i selâse mezheblerinde câiz olmamağla rücû' edüp meblağ-ı mezbûru müvekkilem için istirdâd eyledim dedikde mütevellî-i mezbûr cevâb verüp vakf nukûd İmam Züfer aleyhi rahmedü'l-meliki'l-ekber hazretlerinden Ensârî rivâyeti üzre sahîh olmağın meblağ-ı mezbûru teslimden imtinâ' ederim dedikde muvakkı'-ı sadr-ı kitâb tûbâ leh ve hüsne me'âb hazretleri huzûrunda murâfa'a olduklarında hâkim-i mûmâ ileyh imâm-ı müşârun ileyh mezhebi üzre vakf-ı mezbûrun sıhhatine hükmedecek vekil-i mezbûru kıl ü kâli semt-i âhara sarf edüp imâm-ı a'zam ve hümâm-ı efham Ebû Hanîfe el-Kûfî mezhebinde sıhhat lüzûmu müstelzim olmamağın vakf-ı mezbûrdan rücû' emr-i meşrû'dur deyü mütevellî-i mezbûrdan istirdâd eyledikde mütevellî-i mûmâ ileyh fi'l-vâkı' İmâm-ı A'zam hazretleri mezhepleri üzre sıhhat lüzûmu müstelzim değildir lâkin İmâmeyn-i Hümâmeyn Ebû Yusuf el-İmâmü's-Sânî ve el-İmâm-ı Sâlis Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî katlarında lâzım olduğu cihetden lüzûmuna dahi hüküm taleb edecek hâkim-i müşârun ileyh dahi vakf-ı mezbûra nazar ve muhtıl-i hayr olmakdan hazer edüp emr-i evkâfdan e'imme-i eslâf beynlerinde olan ihtilâfa âlim olduğu hâlde İmâmeyn mezhepleri üzre vakf-ı mezbûrun lüzûmuna dahi hüküm-i şer'î edecek vakf sahîh ve lâzım ve habs-i sarîh-i mütehattim olup min ba'd nakz u nakîzına mecâl muhâl ve tebdîl ü tağyîri adîmü'l-ihimâl oldu..." KŞS-20-3/8. Diğer örnekler için bkz. KŞS-18-39/90; KŞS-18-45/105; KŞS-21-297/633; KŞS-21-323/686; Ebussuûd Efendi para vakıflarının sıhhat ve lüzumuna dair bir fetvasında kadıların yukarıdaki prosedürü uygulayacaklarını belirtmiştir. bkz. Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 222.

⁷⁴ Geniş bilgi için bkz. Kurt, *Para Vakıfları*, s. 36-40.

⁷⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994, s. 364.

⁷⁶ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgeleri*, s. 364.

vakfı kayıtlarında hükme mesnet teşkil eden imamın görüşüyle birlikte sıhhatin ve lüzumun gerçekleştiğine hükmetmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷ Dolayısıyla para vakfı kayıtlarında bu hususlara yer verilmesi mevzunun ihtilaflı olmasından kaynaklanmıştır. Bunun yanı sıra, incelenen para vakfı kayıtlarında bu konuda standart bir uygulamanın olmadığı; kimi kayıtlarda imamların görüşlerine değinmeksizin kısaca vakfın sıhhat ve lüzumuna⁷⁸ kimilerinde ise sadece sıhhatine hükmolunduğu⁷⁹ da olmuştur.

Sonuç

Döneme ait kadı sicilleri Osmanlı Kıbrısı'nda para vakıflarının sosyo-kültürel bağlamda oldukça işlevsel ve müspet bir fonksiyon icra ettiğini ortaya koymuştur. Zira tek başına önem arz etmeyecek meblağlardaki paralar bir araya getirilerek birçok önemli hayır işi yürütülmüştür. Bilhassa eğitim faaliyetlerinde bulunan müderrislere finansman sağlanması için çok sayıda kişinin katılım sağlayarak para vakıfları oluşturmuş olmaları dikkate değerdir. Bunun yanı sıra camilerin veya cami imamlarının finanse edilmesinde de para vakıflarının katkısı olduğu gözlenmiştir. Yine bu dönemde kişilerin kendileri ve yakınları için hatim okunması amacıyla para vakfı kurmaları özellikle hafızlar için bir gelir kaynağı sağladığından söz konusu vakıfların hafızlık kurumunun gelişmesine katkı sağladığı düşünülebilir. Birçok vakıf kaydında İslamî referanslara atıfta bulunulması toplumun manevî dinamiklerine ve kodlarına işaret etmesi bakımından ehemmiyet arz ettiği gibi bu vakıfların hangi niyetlerle kurulduğuna dair de önemli bir göstergedir.

Literatürde kurucuların para vakıfları ile zaman zaman kendileri veya yakınları için dünyevî menfaatler gözettiği ifade edilmiş olsa da araştırmamızda böyle bir emareye rastlanmamıştır. Zira bu dönemdeki vakıf kurucularının %85.5'i eğitim faaliyetlerini finanse etme amacıyla para vakıflarını kurdukları açıktır ve burada herhangi bir istismar bulgusu söz konusu değildir. Bunların dışındakilerde de öylesi bir durum tespit edilmemiş; vakıf kurucularının kendileri veya yakınları için herhangi bir dünyevî kazanç peşinde olduklarına rastlanmamıştır. Böylesi bir durum vuku bulmuş fakat belgelere yansımamışsa dahi bunun oldukça sınırlı düzeyde olduğu yukarıda zikredilen eğitim

⁷⁷ Derâhim ve denânire müte'allik olan vakıf-nâme ile amel olunmağa ve vakfın sıhhatine ve lüzumuna hüküm kimin mezhebi üzere idüğün beyân ve evvelâ sıhhatine ve sâniyen lüzumuna hükm olunmak lâzım olur mu? el-Cevâb: Şimdi kudât bu vechile hükme me'mûrlardır, lâzımdır. bkz. Pehlül Düzenli, *Ma'rûzât Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 244.

⁷⁸ bkz. KŞS-21-364/756; KŞS-22-13/50.

⁷⁹ bkz. KŞS-21-192/438; KŞS-22-101/225.

faaliyetlerini destekleme amaçlı vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mevcut belgeler söz konusu para vakıflarının manevî saiklerle Allah rızası için kurulduklarını ve ilgili dönem Osmanlı Kıbrısı'nda bilhassa eğitim alanında faydalı rollerinin olduğunu göstermiştir.

Tablo
Kıbrıs Kadı Sicillerindeki Para Vakfı Kayıtları (1750-1800)

Vâkıf	Mütevellî	Yer	Miktar	Yıllık Gelir	Amaç	Belge Tarihi	Belge No
Seyyid Mustafa Ağa ibn-i Hacı Mehmed Ağa	Hüseyin Ağa ibn-i Hüseyin Ağa	Lefkoşa	550 Kuruş	(%15) 82.5 Kuruş	Hız. Peygamber ve dört halifeye; vâkıfın kendi ruhuna, anne ve babasına, müteveffa iki hanımına, dedelerine ve atalarına tayin edilen miktarlarda hatm-i şerif okunacak. Tebriz zâde Fatıma Kadın adlı kişiye de hatm-i şerif ve senede bir mevlid-i şerif okunacak.	29 Cemazi yelevvel 1173 (18 Ocak 1760)	18- 39/90
Ayşe bint-i Mehmed	Ayasofya- yı Ekber'de İmâm-ı Sânî olan Kara Efendi zâde Hacı Osman Efendi	Lefkoşa' nın Ayasofya a Mh.	50 Kuruş	(%10) 5 Kuruş	Kendisine 2 hatm-i şerif okunup birinin sevabı kendi ruhuna, bir diğerinin sevabı hanımı ve çocuklarına bağışlanacak.	1 Zilhicce 1175 (23 Haziran 1762)	18- 45/10 5
Merhûm Karamanî Mehmed Ağa	...	...	1 Dükkan ve 30 Kuruş	?	Câmi'-i Cedîd imamlığı için bir dükkan ve 30 kuruş vakfedildi.	9 Zilkade 1197 (6 Ekim 1783)	18- 127/2 83
Ayşe bint-i Mustafa	Fahru'l- huffâz es- Seyyid İbrahim Efendi bin Hasan Efendi	Lefkoşa' nın Câmi'-i Cedîd Mh.	150 Kuruş	(%15) 22.5 Kuruş	Bazı yakınları, vakfı icra eden vekili ve kendi ruhuna hatm-i şerif okunacak.	Evâsıt-ı Zilkade 1183 (8- 17 Mart 1770)	20- 3/8
Rankalakzâde Hasan	...	Tahtel- Kal'a Mh.	125 Kuruş	?	Geliri camiye ve onun imamına tahsis edilecek.	25 Şaban 1201 (12 Haziran 1787)	21- 82/22 7

Emine bint-i Abdullah	Ömeriye Câmî-i Şerîfî'nin mütevellisi Seyyid Hacı Mehmed Efendi	Lefkoşa'nın Ömeriye Mh.	...	?	Kendi ruhu için hatm-i şerîf okunacak.	14 Safer 1206 (13 Ekim 1791)	21-192/4 38
36 kişi (34 erkek 2 kadın)	Emirü'l hâc Mehmed Ağa	...	1820 kuruş	(%15) 273 Kuruş	Ayasofya Câmisinde eğitimin faaliyetlerinde bulunan müderrise maaş verilecek.	15 Şevval 1209 (5 Mayıs 1795)	21-297/6 33
Emine Hâtûn bint-i Zurnacı Hacı Mustafa	Seyyid Za'im Hüseyin Ağa ibn-i Mustafa Ağa	Lefkoşa'nın Arab Ahmed Paşa Mh.	75 Kuruş	(%15) 11.25 Kuruş	Çocukları ve kendi ruhuna hatm-i şerîf okunup, yıllık 20 paralık üd alınacak.	25 Şevval 1210 (3 Mayıs 1796)	21-323/6 86
Merhum Koca İsmail Ağa	Hacı Mustafa Efendi	...	50 Kuruş	?	Kendi ruhuna hatm-i şerîf okunacak.	11 Rebiüle vvel 1211 (14 Eylül 1796)	21-330/7 04
Merhum Hâcc Dede Mustafa Ağa	Seyyid Ali Efendi	Magosa	600+100 Kuruş	(%15) 105 Kuruş	Sekiz cüz'hâna ve Ramazân-ı Şerîf'te Ayasofya Câmî-i Şerîfî'nde beyne's salâteyn mukâbele okuyan hafızlara verilecek.	11 Cemazi yelewwel 1212 (1 Kasım 1797)	21-364/7 56
29 kişi (28 erkek 1 kadın)	Hacı Hüseyin Ağa bin Hacı Ali	...	950 Kuruş	(%15) 142.5 Kuruş	Ömeriyye Câmî-i Şerîfî'nde eğitim faaliyetlerinde bulunun ders-i âm olan müderrise maaş verilecek.	17 Receb 1213 (25 Aralık 1798)	22-13/50
Basmacı Mehmed bin Hacı Abdurrahman	Hâfız Ahmed Efendi bin Mehmed	Tahte'l kal'a Mh.	100 Kuruş	?	Babası ve kendi ruhu için hatm-i şerîf okunacak.	26 Zilkade 1214 (11 Nisan 1800)	22-101/2 25

Kaynakça

Kıbrıs Kadı Sicilleri, 18, 19, 20, 21, 22 no'lu defterler.

Akgündüz, Ahmed, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996.

-----, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2013.

Aslan, Nasi, "Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler", *Dini Araştırmalar*, 1998, I, sy. 2, ss. 93-119.

Bilgin, Vejdi, *Fakih ve Toplum Osmanlı'da Sosyal Yapı ve Fıkıh*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul ty.,

Demiryürek, Mehmet, "Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Evkafı", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, (ed. Mehmet Mahfuz Söylemez), Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa 2017.

-----, "Kıbrıs Şer'iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)" *Turkish Studies*, 2011, VI, sy. 1, ss. 965-984.

-----, "Kıbrıs Şer'iye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)" *Turkish Studies*, 2009, IV, sy. 8, ss. 1015-1043.

Dumlu, Emrullah, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal- Çivizâde, Birgivi)", *İLTED*, Erzurum 2015, sy. 44, ss. 303-337.

Düzenli, Pehlül, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvaları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2012.

-----, *Ma'rûzât Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

Gel, Mehmet, "Kanûnî'nin Para Vakfı Yasağını Kaldıran 1548 Tarihli "Hükm-i Şerîf"inin Yeni Bir Nüshası", *Gazi Akademik Bakış*, IV, sy. 7, 2010, ss. 185-192.

Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf", *DİA*, ILII, ss. 475-479.

Gürsoy, Çiğdem, *Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları, Davut Paşa Mahkemesi Para Vakıfları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

Jennings, Ronald C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York Universty Press, New York 1993.

Kaya Süleyman ve dğr., "Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2017, III, sy. 3, ss. 50-62.

Kaya, Süleyman, "Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri", *Vakıf, Hukuk ve Toplum Seminer Bildirileri*, Haz. Merve Akkuş Güvendi, Nisan 2013, Üsküdar, ss. 26-37.

Kurt, İsmail, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.

-----, "Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları", *İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı*, İstanbul, 08-09 Mayıs 2010, Çamlıca Sabahattin Zaim Kültür Merkezi, İstanbul 2011, ss. 315-339.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994.

Mandaville, Jon E., "Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması", Çev. Fethi Gedikli, *Türkiye Günlüğü*, sy. 51, 1998, ss. 131-144.

Okur, Kaşif Hamdi, "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, IV, ss. 33-58.

Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâmü'l-Evkâf*, Kıbrıs Vakıflar İdaresi, 2003 Lefkoşa.

Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK Basımevi, Ankara 2003.

-----, "The Legitimization Process of Cash Foundations: An Analysis of the Application of Islamic Law of Waqf in the Ottoman Society" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sy. 18, ss. 235-248.

-----, "Kanûnî Dönemi Üsküdar Para Vakıfları", *Üsküdar Sempozyumu I, 23-25 Mayıs 2003, Bildiriler I*, ed. Zekeriya Kurşun ve Dğr., İstanbul 2004, ss. 57-67.

Özkul, Ali Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Dipnot Yay., Ankara 2010.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.

eş-Şeybanî, Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel b.Hilal b. Esed, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaut-Adil Murşid ve dğr., I-L, Müessesetü'r-Risale, 1. baskı, Beyrut 2001.

Şimşek, Mehmet, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, XXVII, sy. 1, ss. 207-220.

Applications of Monetary Foundation in the Ottoman Cyprus (1750-1800)

Citation / ©- Güler, Ü. (2018). Applications of Monetary Foundation in the Ottoman Cyprus (1750-1800), *Cukurova University Journal of Faculty of Divinity* 18 (2), 872-891.

Abstract- *The Ottoman society, which had an advanced foundation system, established money foundations (vakf-ı nükûd), which is a kind of foundation and not found in the Islamic societies before. The money foundations that began to gain widespread popularity in the Ottoman society in the first quarter of the 15th century were brought to a legitimate and official status by Şeyhulislâm Ebussuûd Efendi in 1548, with the fetwa and orders issued by the monetary foundation's authorization, existed until the end of Ottoman Empire as a very common application even though they were subject to a legitimacy in the middle of the 16th century.*

It has been expressed by many researchers that Money Foundations played an important role in the economic development of the Ottoman society. One of the places of the foundations mentioned is the island of Cyprus, which had been under Ottoman rule for 307 years. Although some researches on the various periods of the island have been carried out, the quality and quantity of money foundations established between 1750 and 1800, which is the focus of this paper, have not yet been subject to any research.

Our work has come to the light on the reviewing of 5 Cyprus qadi records covering between 1750 and 1800. These five registers constitute the whole of the existing books covering the relevant years. In the examination conducted, records of 12 money foundations belonging to this period were identified. In the light of the relevant documents, it has been focused on the questions such as who founded the money foundations and for what purpose in this period, how much they corresponded to, whether or not any corruption occurred in the operation of the foundations, what the role of women in such foundations was, and also on the relation of the foundations with the social and economic development in the related period.

Keywords- *Cyprus, Ottoman Cyprus, Foundation, Monetary Foundations, Development.*